

ŽELJKA BRLOBAŠ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

zbrlobas@ihj.hr

VEZNO SREDSTVO *DA AKO* U ZAVISNOSLOŽENIM REČENICAMA NAJSTARIJIH KAJKAVSKIH KNJIŽEVNIH TEKSTOVA

Na temelju najstarijih kajkavskih književnih tekstova druge polovice 16. stoljeća (Ivan Pergošić, Antun Vramec, *Listine* u *Acta Croatica*) u radu se analiziraju eksplicitne zavisnosložene rečenice nastale uvrštavanjem na temelju raspodjele i strukture veznoga sredstva *da ako*. Sintaktička obilježja zavisnosloženih rečenica uvedenih veznim sredstvom *da ako* u najstarijim izvorima kajkavskoga hrvatskog književnog jezika uspoređuju se s potvdama u kajkavskim književnim tekstovima do kraja razdoblja. Kajkavski hrvatski književni jezik odlikuje se pojedinim sintaktičkim obilježjima zavisnosloženih rečenica usporedivim u cijelom razdoblju (od 16. do 19. st.) ili razlikovnim u prvim književnim tekstovima u odnosu na ostale tekstove do kraja razdoblja.*

1. Uvod

Kajkavski hrvatski književni jezik nema sintetički opis sintakse rečenice, za razliku od temeljnoga fonološkog i morfološkog opisa (Šojat 2009). Iako je ovdje u analizi riječ o kajkavskom hrvatskom književnom jeziku, valja naglasiti i suvremena dijalektna sintaktička istraživanja koja su se dijelom ograničila na prikaze razlikovnih obilježja (s obzirom na književni jezik). Prvi su takvi sustavniji pristupi dijalektnim sintaktičkim obilježjima organskih kajkavskih govora npr. u radu Josipa Jedvaja o govoru Bednje (1956.), i posebice u monografiji Antuna

* Jezični primjeri prikupljeni su tijekom sudjelovanja na projektu *Dokumentiranje i interpretiranje najstarijih razdoblja hrvatskoga jezika* Hrvatske zaklade za znanost za izlaganje na Hrvatskim sintaktičkim danima (Osijek, 17. – 19. svibnja 2018.) *Iz sintakse zavisnosloženih rečenica u najstarijim kajkavskim književnim tekstovima: uzročne i pogodbene rečenice*. Rezultati analize primjera teme ovoga rada dosad nisu objavljeni.

Šojata o turopoljskim govorima (1982.) gdje se, kao i u *Kajkavskom narječju* (1996.) Mije Lončarića, naznačuju tematski elementi sintaktičkoga opisa. Tako su npr. u sintaksi rečenice poglavlja o redu riječi, kongruenciji, nepravnom govoru i negaciji, padeži i glagolski oblici u sintaksi oblika te u sintaksi dijelova govora pojedina temeljna obilježja sintakse vrsta riječi; no u sintaksi rečenice nema analize jednostavnih i složenih, zavisnih i nezavisnih rečenica. Međutim, suvremena znanstvena istraživanja kajkavskoga hrvatskog književnog jezika usmjerena su i na pojedine sintaktičke teme, a posebice i na sintaksu rečenice.

U ovome se radu analizira sastav, struktura, raspodjela i uporaba vezničkoga *da ako* u eksplicitnim zavisnosloženim rečenicama u najstarijim tiskanim kajkavskim književnim tekstovima druge polovice 16. stoljeća: *Decretum* Ivana Pergošića (1574.), *Postila* (1586.) Antuna Vramca, *Listine Hrvatske* iz Acta Croatica i *Parnica Blaža Škrinjarića* (1588.). Navedeni izbor tekstova ujedno je i dio književnih izvora u leksikografskoj obradi *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (RHKKJ).¹

Kajkavski hrvatski književni jezik odlikuje se pojedinim sintaktičkim obilježjima zavisnosloženih rečenica usporedivim u cijelom razdoblju (od 16. do 19. st.) ili razlikovnim u prvim književnim tekstovima u odnosu na ostale tekstove do kraja razdoblja, što potvrđuje i uporaba i realizacija vezničkoga *da ako*.

2. Teorijske postavke

Propitivanje što je *da ako* na osnovi primjerā u najstarijim kajkavskim književnim tekstovima druge polovice 16. stoljeća temeljimo na sljedećim polaznim tvrdnjama:

1. u naslovu analize naziv *vezno sredstvo da ako* koristimo više kao opći jezični pojam u odnosu na naziv *vezno sredstvo* u sintaktičkoj teoriji, npr. kao hiperonim nazivu *veznik*;

2. *da ako* primarno ne smatramo veznikom, već tzv. *vezničkim spojem*² ili *vezničkom cjelinom* od sastavnica (elemenata) *da + ako* koje se pojavljuju u zavisnosloženim sintaktičkim strukturama;

3. od kojih sastavnicu *ako* smatramo primarno veznikom zavisnosloženih rečenica³ (subjunktorom), a sastavnici *da* u analizi propitujemo sintaktičku funkciju.

¹ Svi se navodi primjerā, uključujući i Pergošićev *Decretum*, vezuju uz ona izdanja djela koja su izdanja izvorā u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.

² Pritom valja napomenuti da se na *da ako* ne može primijeniti ni naziv *veznički izraz* (Katičić 2002), a istodobno ni nazivi *složeni veznik* i *veznička skupina* (prema Vukojević i Hudeček 2007).

³ O uporabi naziva *subordinirana* klauza prema *zavisna* klauza u kontekstu metodologije kognitivne gramatike u odnosu na tradicionalan gramatički pristup v. Belaj i Tanacković Faletar (2020: 165).

Valja naglasiti da se tijekom analize ne propituju pojedinačna značenja veznika *da* i *ako*, njihova sintaktička uporaba u domeni podrijetla, ustrojstva i funkcije. Navodimo samo da je »veznik *da* jedan od najtipičnijih subjunktora u hrvatskom jeziku, koji je uz to još i najraznolikiji i najčešći od svih veznika zavisnosloženih rečenica« (Pranjeković 2001: 110) kojemu su u filološkim radovima posvećeni brojni opisi, od gramatičkih (npr. Weber 1859: 133–136), rječničkih (npr. opširan opis u Akademijinu rječniku, ali i u RHKKJ-u u značenju veznika, čestice, priloga i uzvika) i onih u pojedinim autorskim studijama (npr. Musić 1900; Mihaljević 2004; Pranjeković 2013). Pritom, August Musić još krajem 19. stoljeća, u radu posvećenu konjunkcijama *ako*, *neka*, *li* ističe da »konjunkcija „ako“ dolazi samo u južnim jezicima slavenskim« te da »dolazi u hrvatskom jeziku obično kao podložna (subordinativna) konjunkcija, ali dolazi i u samostalnim rečenicama kao prosta partikula« (Musić 1898: 1, 2). Milan Mihaljević (1990: 112) tvrdi kako valja pretpostaviti da je prvobitno značenje riječi *ako* bilo upitno, a u suvremenom hrvatskom jeziku pojavljuje se gotovo isključivo kao veznik.⁴

Budući da se veznikom *ako* uvodi pogodbeni rečenica, u analizi ovoga rada ne propituju se vrste pogodbenih rečenica (realne, potencijalne i irealne). U naše gramatike »ta je razdioba preuzeta iz latinske gramatike« (Katičić 1992: 184), no Radoslav Katičić ističe da je razdioba u hrvatskom jeziku po formalnom članjenju pogodbenih rečenica bliža grčkomu nego latinskomu i razlikuje realne, eventualne,⁵ potencijalne i irealne navodeći da se kriteriji razlikovanja zasnivaju dijelom na izboru veznika, dijelom na svojstvima vremenskih i načinskih oznaka (Katičić 1992: 184). Od općih obilježja ističemo tvrdnju da su u složenim rečenicama s pogodbenim surečenicama »za razliku od složenih struktura s namjernom klauzom, i glavna i subordinirana klauza smještene u domenu potencijalnosti jer je uvjet izrečen protazom potencijalan (hipotetičan) po samoj naravi stvari, a aktualizacija (faktivnost) uvjetovanoga u apodozi ovisi o ostvarenju uvjeta« (Belaj i Tanacković Faletar 2020: 259).

Propitivanje vezničke cjeline *da ako* u kajkavskom hrvatskom književnom jeziku metodološki u ovome radu nema uporište u okviru primjene koje od specifičnih suvremenih sintaktičkih teorija, već je rezultat filološkoga pristupa

⁴ Značenje veznika *ako* kao upitnoga veznika 'da li' (tj. 'je li') potvrđeno je u kajkavskom hrvatskom književnom jeziku (RHKKJ 1984: 1, 72) prema oprimjerenjima iz:

- a) 16. st. (Pergošić): Pitanje od toga *ako* je dužen sudac poleg odgovaranja prokuratorov ili polag svojega znanja pravdu činiti?
- b) 18. st. (Belosteneć): *s. v. at si ... At si me amas? dragi ako me ljubiš?; ako ... će ... si tu hanc rem perpetrasti? Ako si ti to duguvañe vućinil?*
- c) 19. st. (Brezovački): Ali *ako* mi ovoga ... obaviti moremo?

⁵ Kao vrsta realnih pogodbenih rečenica osim u Katičićevoj *Sintaksi* navode se u Barić i dr. (1997.) i u Raguž (1997.). Osvrt na naziv *eventualne rečenice* v. u Belaj i Tanacković Faletar (2020: 262).

na temelju induktivne analize zadanoga korpusa. Tijekom analize primjera iz korpusa:

a) koriste se sintaktički prinosi opisu veznika npr. u radovima Augusta Musića (1898., 1900.) i u gramatičkim sintaktičkim opisima, npr. u *Sintaksi* Radoslava Katičića

b) upućuje se i na suvremene lingvističke teorije primijenjene u novijim sintaktičkim opisima hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika u radovima Milana Mihaljevića o pojedinim veznicima (npr. Mihaljević 1990; 2004);⁶ primjenjuju se suvremene sintaktičke spoznaje o eksplicitnim subordiniranim strukturama uvedenim subjunktorima i konektorima, odnosno modifikatorima-konektorima (Pranjković 2002, Silić i Pranjković 2005).

3. Analiza primjera

3.1. Na temelju ekscerpiranih primjera rečenica iz korpusa razvidno je da se vezničko *da ako* učestalo nalazi u *Decretumu* (1574.) Ivana Pergošića.⁷ Stoga analizu ostvaraja započinjemo tipičnom rečeničnom realizacijom u *Decretumu* koja je učestalošću najzastupljenija u tom pravnom tekstu, a riječ je o sljedećim primjerima:⁸

(1) *Da ako* sin posebe ima imienje, kotero je od matere na néga ostalo, nie dužan sin takovo imienje z ocem deliti [...]. *Perg*, 57

(2) *Da ako* sinovľega ili bratinoga imena vunuter imenito ne zapiše, takovo valovanje nikakova mesta niema [...]. *Perg*, 61

(3) *Da ako* bi kraľeva dopušćenja niemal, ne bi mogel prez néga v toga imienja gospoctvo vlesti. *Perg*, 69

(4) *Da ako* valovanje prez te gore poviedane klaužule bude, i ne zapišu je vu takov list valovanja, i ako se tomu odvetek dotergne komu je takovo imienje dano, zospet se na onoga poverne koteri je to imienje bil drugomu zapisal ili valoval i zospet na néga i na négov odvetek ostane. *Perg*, 71

(5) *Da ako* što vesnicu na drugoga človeka kotaru zasadi, i ne brani je načiňati gda ju počňu načiňati on komu je protiv, potomtoga ne more vesnice zavjeti jošće ni z kotarnim listom. *Perg*, 81

⁶ Pritom valja naglasiti da se u ovom radu samo koristimo primjenom rezultata analize veznika, ali metodološki nemamo uporište u generativnom pristupu objašnjenju sintaktičkih pojava.

⁷ U analizi jezičnih obilježja kajkavskoga hrvatskoga književnog jezika od sintaktičkih se obilježja Pergošićeva *Decretuma* ističe da »također valja reći da zakonski tekst čini velik broj pogodbenih rečenica, najčešće u inverziji i s **veznikom** *ako, da* ili ***da ako***« (Stolac 2011: 216), a u propitivanju sintaktičkih obilježja pravnih tekstova s dijakronijskoga aspekta zaključuje se da je u »korpusu visoka čestotnost pogodbenih rečenica, koje su najčešće u inverziji, a **veznici** su *ako* ili ***da ako***« (Stolac 2019: 173) [isticanja ovdje autorska].

⁸ Primjeri su iz izvornikā transkribirani. Grafemi *lj, nj* i *dž/ď* su, kao u RHKKJ, *l, n* i *đ*. Izvornik je označen pokratom naslova (v. u popisu izvora) i stranicom.

- (6) *Da ako* potle vmerje poklem svadbu odsluže, prez teštamentoma i prez dece, né marha na muža ostane. *Perg*, 92
- (7) *Da ako* hoče, i dokle svojega mertvoga muža ime i tituluš nosi, do smerti more v svojega gospodara imienji ostati. *Perg*, 93
- (8) *Da ako* po včiničnoj praznosti né gospodar ž núm bude spal, ni zlamenoga ruha ne pogubi, né potomtoga ne more za takov grieh vmoriti ako bi ju jošče i drugoč v praznosti našel. *Perg*, 95
- (9) *Da ako* se obeju dveju spolu dostoi[,] tako se obema dvema diel da ž néga. *Perg*, 95
- (10) *Da ako* drugu ženu vzeme, i počnie dečino imienje rasipavati[,] obramba se drugomu v takovom dugovanji da. *Perg*, 100
- (11) *Da ako* dečina mati odeljeno imienje ima, kotero se listor né same dostoi, i nie né muža, né muž vmrievši, jošče ako i za drugoga muža pojde, v takovom se dugovanji od sinovlje i od svojih kčeri obrambe ne zapira [...]. *Perg*, 100
- (12) *Da ako* se imienja sirot obejudveju spolu dostoje, to je to, sinovlje i ženske sverži, i ako su oni koterih se po ženskoj sverži ono imienje dostoi za života oca sirot v onom imienji istino ladanje imali, i po négovoj smerti obedvie strane imata oblast i ladanje v nem, i ako sta obedvie strane zadovoljne na tutorstvo, to je to, ako sta dvadeseti čtيره liet, išče zato sin od muške sverži rožen v takovom dugovanji vekši od sverži ženskoga spola. *Perg*, 102
- (13) *Da ako* se perňa za voļu imienja duge perňe foľiašem (tečenjem) počne[,] perňa vse do odgovaranja more teči. *Perg*, 110
- (14) *Da ako* se prez zroka vnuter vpeľanje preposlušā i prepusti ili nekim drugim zakonom vpadek vu noj včini, nigdar se ne more pobolšati. *Perg*, 128
- (15) *Da ako* za kakovo imienje bude pozov ili za kakova druga dugovanja, ako koga s čiesti pozovu, nikakova mesta ne dade. *Perg*, 134
- (16) *Da ako* ožuraš svojih pienez i žena zlamenoga ruha i dari gore ne vzeme, i imienja kotero mu je v rukah ne odpusti i ako ga za to pozovu i ne pride na on den oktave, koteri je v pozovnom listu zapisan, gorňi peruš svoje imienje prez penez dobi. *Perg*, 138
- (17) *Da ako* takov dug hoče, more pop i gibajučum marhum svojemu perušu platiti, kako bi mogli poleg prave ciene onu gibajuču marhu odati. *Perg*, 154
- (18) *Da ako* je kaj verum priel ili je dug ili kakovo drugo dogovanje, onoga od mertvoga človeka ostankov pred šekularskim sudcem more iskati. *Perg*, 159
- (19) *Da ako* bi dolni peruš tail, poimene zato tai da bi hotel susedmi i meğāši posvedočiti da nie bil teda onde gda je takova sila včiničena [...]. *Perg*, 187
- (20) *Da ako* se v kraľev dvor perňa vzeme, i onde španovu, vicešpanovu i čertoga sudca šentenciju poterde, odezvanje prokuratorovo v grackoj meği ako bude, dvakrat toliko včini, to je to šest zlati. *Perg*, 200

Što je vezničko *da ako* u navedenom tipu primjera zavisnosloženih rečenica? Razvidno je da se vezni elementi *da ako* realiziraju u eksplicitnim zavisnosloženim pogodbenim (uvjetnim) rečenicama,⁹ i to kada je surečenica (protaza) u inverziji,¹⁰ u tzv. početnom položaju ispred protaze.

Krajem 19. stoljeća August Musić propitivao je *da ako* u rečenicama tipa *da ako i meni kad svane*¹¹ te smatra da je u rečenicama s *da ako* ono *da* došlo iz željnih rečenica s *da* (npr. *Da te Bog sačuva!*) tako da bi se rečenice s *ako* još bolje istaknule kao željne. »To bi se moglo kazati i tako, da su rečenice s „*da ako*“ postale kontaminacijom od željnih rečenica s „*da*“ i od željnih rečenica s „*ako*“; Dakle: *Da ako* i meni kad svane! = *da* i meni kad svane! + *ako* i meni kad svane!« (Musić 1898: 39).

Na tragu Musićeva pristupa je i Maretićev zaključak na istovjetnom tipu rečeničnih primjera s tvrdnjom, u okviru poglavlja o *željnim veznicima*, da *da ako* »upravo znači 'možda', ali se u tome značenju uzima samo onda kad je s tim 'možda' pomiješano nešto želje« (Maretić 1963: 556).

Ponajprije je činjenici *da + ako* pristupljeno u povijesnom rječničkom opisu (ARj I i II), a na onaj iz ARj I poziva se Musić u prethodno navedenom objašnjenju *da ako*. Naime, u opisu značenja leksema *ako* navodi se: »neki adverbii i konjunkcije¹² dolaze uz *ako* dodajući svoje značenje k svemu onome što bi se bez njih reklo rečenicama u kojima je *ako*« (ARj 1880–1882: I, 54). Taj osnovni značenjski pristup opisu smatramo temeljnim i za primjere koji se analiziraju u ovome radu. No, indikativno je da se činjenici *da + ako* pristupa i u opisu značenja leksema *da* (ARj 1884–1886: II, 201) za koji se tvrdi da »često stoji pred složenom rečenicom koja počinje riječima *ako, kad, pokle, jer*«, i to stoga što se prema primjerima navedenih sintaktičkih struktura uočavaju i hrvatski primjeri identični kajkavskima u ovoj analizi:

a) prema prethodno navedenima u 3.1., u tzv. početnom položaju ispred protaze, npr.:

⁹ U suvremenim gramatičkim i lingvističkim istraživanjima za pogodbene rečenice upotrebljava se i naziv *uvjetne* rečenice (npr. Silić i Pranjković 2005; Šarić 1995; Belaj i Tanacković Faletar 2020 i dr.), a pritom i *kondicionalne*. Opširnije o nazivima v. Hudeček i Mihaljević (2019).

¹⁰ Valja izdvojiti da Belaj i Tanacković Faletar (2020: 274) ističu kako uvjetne klauze uglavnom dolaze u preponiranom položaju te se po tom hrvatski jezik uklapa u opću tipološku tendenciju preponiranja uvjetnih klauza kao posljedice njihove diskursno-pragmatičke funkcije topika. Josip Silić u okviru trodijelne podjele složenih rečenica složene rečenice s pogodbenim, uzročnim, vremenskim i dopunskim zavisnim dijelom svrstava u drugu skupinu sa svojstvom odnosa uzrok – posljedica i učestalim obilježjem antepioniranosti zavisnoga dijela (Silić 1984: 21–25), a Lada Badurina zaključuje da se »najviši (se) stupanj komunikacijske zasićenosti, obavijesno središte složene rečenice načelno nalazi upravo na njezinu zavisnom dijelu« (Badurina 2013: 304).

¹¹ Pritom Musić (1898: 37) tvrdi da glavna rečenica nije izrečena riječima, već se ona nalazi u govornikovoј svijesti.

¹² Pritom se navode *i, prem, ravno, samo, isto, baš, van (izvan), već (veće), nego, nu i da*.

Da ako meštar vaš umi noge vaše, i vi ste držani jedan drugomu umivati noge. (A. Gučetić); *Da ako* ti pravo virovati budeš, on hoće prvesti tebe na vična veselja. (Živ. kat. star. 1); *Da ako* kći tvoja svjetlos je, razlog ni, da bez nje još ni ja prebivam u tmini. (I. Gundulić); *Da ako* glas me sprva zani neizrečene tve ljepote, razgovorom uzdanime još me uzvisi tvoja dika. (Dž. Palmotić)

b) prema onima koji slijede u 3.2., u tzv. početnom položaju iza R1 ispred protaze, npr.:

Cara vašega ubih i vas živih uhvatih; *da ako* hoćete život svoj kupiti, zemlju vašu k zemlji mojoj priložite. (Aleks. jag. star. 3); Ti sam ne znadeš koju oblast jimaš, *da ako* mene pitaš, ja ti hoću uprav kazati. Jesu svidoci koji svidokuju da si krstjanka; *da ako* zatajiš, konac hoće biti njihov osvajenju. (F. Vrančić); Vidi mi se da ovo za sada najveća biše potreba; *da ako* bog posudi život, za ovim i ča drugo u ruke hoćemo prijati. (F. Glavinić); Ako sam zlo rekao, izvedi svidočanstvo oda zla: *da ako* li sam dobro, zašto me biješ? (L. Terzić); Ako budete oduštititi ljudma grijeha njihov, oduštititi će i vami otac nebeski sagriješeña vaš; *da ako* li ne budete oduštitili ljudima, otac vaš neće oduštititi vami grijeha vaše. (J. Matović).

Za navedene primjere u a) i b) tvrdi se da stoje »*da ako* (ašte, aće, ako li) mješte *a ako*«.

U novijim sintaktičkim opisima npr. u Katičićevoj sintaksi hrvatskoga književnog (standardnog) jezika *da ako* spominje se na kraju opisa namjernih rečenica gdje se ističe: »Veznikom *da ako* istaknuta je hipotetičnost namjere,¹³ pa je taj futur II. u bliskoj vezi s futurum II. u pogodbenim rečenicama. Takvo je izražavanje starinsko i nije uobičajeno u suvremenom hrvatskom književnom jeziku«. Razvidno je da prema navedenoj realizaciji u zavisnosloženoj rečenici Radoslav Katičić *da ako* naziva veznikom. Međutim, u zaključku Katičić ističe: »I inače se u starinskom jeziku javljaju hipotetične namjerne rečenice s vezničkim izrazom *da ako*«¹⁴ (Katičić 2002: 282) gdje se uočava i uporaba naziva *veznički izraz* za istu sintaktičku činjenicu. Usto, Katičić analizu temelji na realizaciji vezničkoga *da ako* u primjerima rečenica sa strukturom glavna + zavisna rečenica.¹⁵

¹³ Prema primjeru rečenice: Ajdemo (reče mu kralj) na drugu planinu s koje se samo jedan dio puka vidi *da ako* ga odonlem mogao budeš prokleti (Kačić, Korabljica 99).

¹⁴ Prema primjerima rečenica: Pusti momka nek u Turke smira *da ako* nam pogodi vezira. (Kačić, Razgovor 252); Idem da tražim tu vodu *da ako* je našem. (Npr.² 236); Šilji drugu u Moraču donju / *da* 'ko dođe barem polovina. (Npj. 4, 375); Daleko je od mora do Save / *da ako* se đegođ udesimo.

¹⁵ Takvoj bi se strukturi mogli supostaviti primjeri iz suvremene dijalektne uporabe (ili suvremenoga razgovornog jezika) zabilježene u književnom izričaju, npr.

a) A radi, evo... Aha! Tu doli. E, tu, na parking! Može, al čekajte da njega pitan... Tata, pita Anita *da ako* ćemo na minut gori kod nje? (str. 46)

b) *Pitala san ga jučer kad je doša s bakon iz Bolnice da ako se oće kladit da će sve bit dobro a on je reka da oće kad se moj tata vrati doma od gori iz zagreba.* (str. 150) (Baretić, Renato. 2006. *Pričaj mi o njoj*. Zagreb: AGM).

Od suvremenih lingvističkih pristupa veznicima za objašnjenje pojave kajkavskih primjera ističemo analizu veznika *ako* (*ašće*) i *da* na korpusu hrvatskoglagoljskih tekstova u Mihaljević (1990; 2004). Na temelju primjera rečenica:

(13) (i) Prošu te *da ašće* nêstb̄ tebi teško idi s̄b̄ spêhom' v žilišće tvoe.,

(ii) ... kada v gori maslin'skoi o(ť)ca svoego v'zva *da ako* biti moglo bi mimoš'la bi ot nego čaša m(u)ke ego.,

(iii) *Da ako* gdo pr(a)v(e)d(ь)нь e(stь) tomu se êvlju. (Mihaljević 1990: 104)

uočava se da primjer (iii) ima istu rečeničnu realizaciju ostvaraja kao i svi prethodno navedeni primjeri iz *Decretuma*. Stoga se u analizi književnokajkavskoga *da ako* može primijeniti zaključak da se uz veznik *ako* »može pojaviti veznik ili čestica *da*« s eksplicitnim objašnjenjem »ako je *da* ispred *ašće/ako* onda se obično radi o hijerarhijskoj strukturi u kojoj je *da* nadređeno *ašće/ako* i uvodi cijeli pogodbeni sklop (od dvije rečenice) u nadređenu rečenicu« (Mihaljević 1990: 104).¹⁶ Iz navedenoga proizlaze dvije temeljne činjenice: *da* je u realizaciji *da ako* 1) veznik ili čestica, 2) uvodi cijeli pogodbeni sklop (od dvije rečenice), u što je sveden i identičan primjer (iii) onomu u navedenim kajkavskim realizacijama.

Mihaljević (1990: 111; 2004: 27) objašnjenje primjera iz korpusa temelji na suvremenim lingvističkim sintaktičkim teorijama koje tradicionalni razred veznika dijele na veznike i komplementatore (dopunjače). Prema općim obilježjima dopunjačima je mjesto u rečenici vrlo strogo ograničeno, imaju poseban položaj (u većini indoeuropskih jezika na početku surečenice kao i zavisni veznici), subordinirani veznici (subjunktori) mogu se pojavljivati s dopunjačima, a moguć je samo jedan dopunjač po surečenici.¹⁷ Da je riječ o dopunjaču (komplementatoru), eksplicitno je izrečeno u tvrdnji: »Veznici se isto tako mogu kombinirati i s komplementatorima. Primjer je takve kombinacije veza *ašće/ako* s **komplementatorom** *da* [isticanje autorsko]« (Mihaljević 1990: 111).

Prema tvrdnji da dopunjač *da* uvodi cijeli pogodbeni sklop od dvije rečenice uključujući i primjer (iii) u hrvatskoglagoljskim primjerima, usudili bismo se propitati je li u analizi navedenih Pergošićevih primjera moguće uz to uvesti i objašnjenje prema kojemu je *da* u takvu inicijalnom položaju pogodbene surečenice s *ako* modifikator-konektor/konektor (prema Pranjković 2002). Pranjković (2002: 203–210) modifikatore u analizi struktura s rečeničnim modifikatorima, s

u kojima *da ako* znači 'je/da li'. (Usp. i opis posebnih značenja rečenica s pogodbenim veznikom *ako* u Katičić 2002: 301, gdje autor bilježi navedeno značenje za iskaze tipa *Ana ga je molila ako može malo tiše.*)

¹⁶ »Pri tome *da* ima izrično, finalno, imperativno ili drugo značenje koje inače ima, a *ašće* i *ako* zadržavaju također pravo pogodbeno značenje« (Mihaljević 1990: 104).

¹⁷ Pritom, surečenice uvedene subordinacijskim veznicima pridružuju se glavnoj rečenici kao cjelini i modificiraju cijelu rečenicu. Komplementatori (dopunjači) uvode »rečenice koje modificiraju neki konstituent glavne rečenice kojemu su pridružene« (Mihaljević 1990: 112).

obzirom na to na što upućuju, dijeli na anaforičko-kataforičke i kataforičke. Prvi upućuju i na prethodni dio strukture (ili na prethodnu strukturu) i na onaj dio koji po njima biva uveden (a koji najčešće dolazi iza njih). Taj tip modifikatora funkcionira kao signal kontekstualne uključenosti rečenica, npr. *prema tome, naprotiv, dakle, uostalom* (Pranjeković 2002: 204). Naime, već je utvrđeno da se na tekstnoj razini može u *Decretumu* utvrditi jaka povezanost rečenica u slijedu, što je u skladu s uzročno-posljedičnim vezama kao obilježjem zakonskih tekstova (Stolac 2011: 215). Ako u tom kontekstu usmjerimo na Pergošičeve rečenične primjere od (1) – (20), njihova jednostavna uopćena struktura funkcionira na načelu:

Da {ako ZReč, GReč}.¹⁸

U tom slučaju gotovo je svako *da* moguće zamijeniti kojim od primjera rečeničnih konektora, npr. *naime, prema tome, zato, dakle, uostalom, dapače*. To je možebitno jedan od pokazatelja činjenice o *da* kao rečeničnom modifikatoru. Npr.

(2') [*naime / prema tome / zato / dakle / uostalom / dapače*] ako sinovlęga ili bratinoga imena vunuter imenito ne zapiše, takovo valovanje nikakova mesta niema [...]. *Perg*, 61

(3') [*naime / prema tome / zato / dakle / uostalom / dapače*] ako bi kraļeva dopušćenja niemal, ne bi mogel prez űega v toga imienja gospocstvo vlesti. *Perg*, 69.

Pritom, gotovo u svakom od navedenih primjera može se ispustiti početno *da*, bez kojega uopćena struktura {ako ZReč, GReč.} s protazom funkcionira kao potpuna rečenična i značenjska cjelina, npr.

(6') Ako potle vmerje poklem svadbu odsluže, prez teštamentoma i prez dece, űe marha na muža ostane. *Perg*, 92

(10') Ako drugu ženu vzeme, i počnie dečino imienje rasipavati[,] obramba se drugomu v takovom dugovanji da. *Perg*, 100

Prema načelu prethodno utvrđene realizacije mogu se uvrstiti i primjeri:

1. u kojima je između elemenata *da* i *ako* uvršten koji od priloga, npr.

(21) *Da jošće ako* bi otec sinovli diel dokle se jošće z űim ne razdeli za te gore poviedane zroke dal v tuęe ruke, prež űega bude. *Perg*, 62

(22) *Da jošće ako* i za drugoga muža pojde i ima svoje odeļeno imienje, ktero ima na űe decu ostati, i ktero űe muža ne dostoi, ima žena pasku nositi i na imienje i na decu. *Perg*, 99

(23) *Da jošće ako* bi sirote neki peruš v kakovi perűi počel zmagati, zospet se mogu zmiriti z drugum stranum za hasen sirot. *Perg*, 109

¹⁸ Prema primjerima u postavljenoj jednostavnoj uopćenoj strukturi {ako ZReč, GReč.} moguća su i dodatna rečenična uvrštavanja između temeljne pogodbene zavisne i glavne rečenice.

U Pergošića je to uglavnom prilog *jošće* koji, prema RHKKJ (4, 216), u ovim primjerima služi »za pojačavanje iskazanoga«.

2. primjeri u kojima se početno *da* učestalo realizira s *ako* u tipu pogodbenih rečenica s kajkavskim priložnim izrazom uvjetnoga značenja *ada* u apodozi, što je ujedno i jedan od čestih načina uvrštavanja zavisnosloženih pogodbenih rečenica u kajkavskom književnom jeziku, npr.

(24) *Da ako* je stari brat prezpameten, rasipava bratinsko imienje, i hotel bi drugu bratju vun z imienja zaprieti, *ada* se v takovom duguvanji onomu bratu listove daju čuvati, koteri je rodod bližni k ocu [...]. *Perg*, 47

(25) *Da ako* vete klaužule, vu gore poviedanoga imienja listu, ne zapišu [...] to je to, obemadvema spolma etc., to je to, kako sinu tako i kčeri, *ada* se ono imienje deklina sverži ne dostoi [...]. *Perg*, 52

(26) *Da ako* bi nikakovih zrokov gore poviedanih meğ nými ne bilo, da z dobre bi neke voļe bilo delenje meğ nými, *ada* se vsake fele i imienje i marha ima meğ nými jednako razdeliti. *Perg*, 57

(27) *Da ako* je sin v valuvanja list, i na terha gore vzetje imenitim zakonom zapišan, i takov list hoče odezvati, *ada* za očinoga života očinu vraždu i očinoga diela občinsko precenenje, voļa gde gode ima imienje, plativši more to gore poviedano valovanje odezvati. *Perg*, 61

(28) *Da ako* ih petdeset bude ili i več, *ada* ne muž more teštamentom ž nih včiniti, kako z svojega zaiskanja. *Perg*, 92

(29) *Da ako* koteri cirkveni ļudje s cirkvenoga imienja silu včine, posebe i nie ves kaptolom, *ada* se ti takovi posebe zvuna svoje občine mogu z onoga mesta, v koterom su takovo zlo včini, pozvati na pravdu. *Perg*, 155

(30) *Da ako* koteri zmed nih glavnoga odkupljenja šentenciju zaostane, *ada* listor vraždu i kvar mora platiti kako je jur to gore poviedano. *Perg*, 158

(31) *Da ako* on pravdu pogubi, koteri ju je i priedi bil pogubil i bil ju je apeluval i novo je pitanje vu noj vzel, *ada* nigdar potle ne more drugoga novoga pitanja vzeti [...]. *Perg*, 202

(32) *Da ako* kotere kčeri z gibajuče marhe pravi diel dade gda za muža pojde, *ada* z one marhe kotera je od deda ostala pravi diel noj imaju dati. *Perg*, 216

I u navedenim je primjerima dviju skupina moguće *da* zamijeniti jedinicom u službi konektora, npr.

(23') [naime / uostalom / dakle,] *jošće* ako bi sirote neki peruš v kakovi perni počel zmagati, zospet se mogu zmiriti z drugum stranum za hasen sirot. *Perg*, 109

(28') [naime / uostalom / dakle,] ako ih petdeset bude ili i več, *ada* ne muž more teštamentom ž nih včiniti, kako z svojega zaiskanja. *Perg*, 92

ili ispustiti početno *da*, npr.

(23') *Jošće* ako bi sirote neki peruš v kakovi perni počel zmagati, zospet se mogu zmiriti z drugum stranum za hasen sirot. *Perg*, 109

(30') Ako koteri zmed nih glavnoga odkupljenja šentenciju zaostane, ada listor vraždu i kvar mora platiti kako je jur to gore poviedano. *Perg*, 158

U navedeni model s početnim *da* uvrštavamo i primjere s ostvarajem *da ako* ... *da*, tzv. udvojenim *da*, npr.

(33) *Da ako* što zato gore vstane, *da* se poleg pravice hoče prot drugoga sile obraniti [...]. *Perg*, 21

(34) *Da ako* bi se koteromu zmed ni dopetilo priedi prez odvetka vmrieti, *da* imienje i marha onoga koteri priedi vmerie na živučega brata ili na negovu decu ostane. *Perg*, 67

(35) *Da ako* koteri peruš nekoga prostoga človeka pravdum dobi, *da* mu ima svoje vražde cienu ili neke kvare ili duge platiti [...]. *Perg*, 215

gdje je riječ o istim obilježjima primjera navedene skupine, a *da* u apodozi u načelu služi za pojačavanje ili isticanje sadržaja glavne rečenice.¹⁹

S obzirom na učestalost primjera analizirane realizacije u Pergošića, prema opsegu veličine teksta rijetki su primjeri u Vramčevoj *Postili*. Za potvrdu analizom utvrđenoga prethodnog modela izdvajamo primjere:

(36) *Da ako* občinskim zakonom hočeš to reč prijeti i razumeti, post je neka telovna kaštiga prijeta dobrovolno [...]. *Vram post A*, 64a

(37) *Da ako* ja z močju Belzebuba izgañam vrage, sinove vaši vu kom imene je izgañaju? *Vram post A*, 69

3.2. Drugi je model svojstven po realizaciji *da + ako* u primjerima složenih rečenica (višestrukosloženih rečenica), i to u tzv. početnom položaju iza rečenice (R1) ispred protaze. Nedvojbeno je da je u tom slučaju ostvaraj jednak onima u (13) (i) i (ii) prema Mihaljević (1990: 104), gdje *da* također uvodi sljedeći cijeli pogodbeni sklop od dviju rečenica. U odnosu na učestalost primjera u prvom modelu realizacije, Pergošićev tekst sadrži znatno manje rečeničnih potvrda, npr.

(1) To je isto potriebno i od onoga imienja razmeti kotero je za peneze kupļeno, ako ženino ime bude v list kupļenja ili zapisanja zapisano, *da ako* bi jednoga spola odvetka nestalo, da na drugi spol ostane. *Perg*, 53

(2) A od kraļeva je konšenžuša veto potriebno razmeti *da ako* vmerje jeden zmed dveju med kema je takovo valovanje bilo, tako se do leta on koteri živ ostane ima pravdenim zakonom v takovo imienje vpeļati. *Perg*, 67

(3) A drugim zakonom mozibiti drugi očin sin imienje lada, *da ako* on prez dece

¹⁹ Analizirajući udvajanje dopunjača *da* u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, Milan Mihaljević (2019: 608) zaključuje da se primjerima s udvojenim *da* nikad ne opisuje stvarno, nego irealno stanje, što potvrđuje i činjenica da gotovo svi primjeri udvajanja potječu iz molitava te da su najčešće rečenice s udvojenim *da* dopune glagolima *moliti*, *prositi*, *znati*, *podati*, *dati*. Pritom se na temelju provedene analize tvrdi i da udvajanje nije ovisno samo o tome koji je glagol u glavnoj rečenici, nego i o obliku glagola u zavisnoj rečenici, tako da je uz udvojeno *da* u zavisnoj rečenici najčešće prezent, rjede kondicional.

vmerje, drugi delni brati lek mestu preze vsakoga vnuter vpeľanja v ńegovo imienje sedu [...]. *Perg*, 70

(4) To je isto triebe ńiniti i od tergov, seńmov i od brodov, *da ako* poglavnik komu terg ili seńem ili brod da[,] on arti do leta pońne i ima ńiveti danim privilegiomom. *Perg*, 127

(5) Potomtoga to istino razmej od oneh pozovov kateri Ń ńiesti bivaju *da ako* pozov s takove sile bude, kotera je z one iste ńiesti vńinjena, tako dadu mesto pozovu. *Perg*, 134

(6) Da ništarmeńe to moramo na pamet vzeti, *da ako* budu teda gda bi se ta gore poviedana pravda ńinila, dolni peruŃi ono dugovanje taili kotero prot ńim gorni peruŃ s tuŃbum v pravde zgovori. *Perg*, 214

Vramčeva *Postila* gotovo da i nema takvih primjera, npr.

(7) Ne otec Abraham, *da ako* bi Ńto od mertvih poslan k ńim, ńinili bi pokoro. *Vram post A*, 148a.

U odnosu na prvi model gdje se ne pojavljuju primjeri iz ostalih dvaju izvora,²⁰ u drugom je modelu moguće navesti nekoliko primjera, npr.

(8) To je povedala ar so je ľudi straŃili *da ako* pravo ne pove, da jo bodo drugoń mońili. *Ńkrinjar*, 14

(9) Mi gore imenovani prevedno prigledavŃi dasmo vet list ... *da ako* bi ta kmet kamo proŃal, z vetem listom da je [knez] slobodan za ńim pojti i k rokam ga vzeti kako svoga krivca. *List/1587.*, 289

(10) A oni se tim zavezaŃe *da ako* bi se oni zapopali ali naŃli v koj nepokorńini za dohodek ter bi ga pravo ne izbavľali, tako da oni reńeni vinograd za som pravicum i k vinogradu pristojanjem za sim da gube. *List/1596.*, 301

Navedeni se primjeri ((1) – (10)) mogu svesti u uopćeni model:

[R1] [da {ako ZavR} {GReń}].

U toj realizaciji *da* je, prema Mihaljević (1990.), komplementator (dopunjań) i ima sluŃbu veznika koji uvodi pogodbenu reńenicu zavisnosloŃene strukture: (ako) protaza + apodoza, istodobno je pritom veŃući s prethodnom reńenicom.

Za razliku od prvoga modela ovdje *da* nije moguće ispustiti (Ńto potvrđuje da je pravi veznik). S obzirom na narav strukture pogodbene reńenice moguće ga je eventualno komutirati iz poloŃaja *da {ako ...}* u poloŃaj *da {GReń}*, tj.

[R1] [{ako ZavR} da {GReń}]. npr.

(4') To je isto triebe ńiniti i od tergov, seńmov i od brodov, ako poglavnik komu terg ili seńem ili brod da[,] *da* on arti do leta pońne i ima ńiveti danim privilegiomom. *Perg*, 127

ili

²⁰ Primjeri su u *Listinama* (u tekstovima kajkavske jezińne stilizacije) i *Parnici BlaŃa Ńkrinjarića* ekscerpirani u cijelosti.

(7') Ne otec Abraham, ako bi što od mertvih poslan k njim, *da* bi činili pokoro.
Vram post A, 148a

Time na komutiranom mjestu veže glavnu rečenicu (apodozu) s prethodnom rečenicom (R1) u odnosu na protazu koja u ovakvu položaju inverzno prethodi. Stoga je takav poredak ostvariv i poretkom rečenica, npr.

(7') Ne otec Abraham, *da* bi činili pokoro *ako* bi što od mertvih poslan k njim.
Vram post A, 148a.

što je svedivo na uopćenu strukturu

[R1] [da {GReč}{ako ZavR}].

Kad je riječ o usporedbi s primjerima u kajkavskim književnim izvorima do kraja razdoblja, na temelju oprimjerenja u objavljenim svescima RHKKJ-a za navedeni drugi model realizacije potvrde se nalaze u cijelom razdoblju, npr.²¹

A) 17. st.

Ferdinand v navadi imal je *da ako* mu je kada rič koja se izmahnula kojum je slugu pokaral, štimal je da ga je opsuval. *Ratk*, 60.

Stanovito derži [človeče], *da ako* se jednuč oboriš u paklensku strašnu jamu, iz ne ... izlisti nečeš nigdar. *Zrin tov*, LXII.

Štimam i tvrdo deržim *da ako* človek pravo i marljivo premisli duše svoje nev-mertelnost, da se ne more vu serdcu ... kruto jako razžalostiti. *Šim sl*, 48.

[Mužem] svetuju *da ako* hote slobodni biti i v lepe slobodščine živeti ... voļu i oružje sobum slože. *Habd ad*, 186.

Pantera tak hlepi na gnoj človečji *da ako* ga gdo v kakove posude više obesi nego pantera doseči more do te dobe k nemu skače doklem od velikoga truda opeša i vcerkne. *Habd ad*, 609.

[On] se je i nanudil, *da ako* im je voļa, pušuč v piščal hoče je veseliti. *Habd ad*, 571.

O moj slepi herceg Lauš, tak li ti e pameti nestalo da štimaš *da ako* bi ... gospa tvoja z drugem se ljubila ... da bi on list človeku ... davala? *Habd ad*, 703.

B) 18. st.

Ova pak istina spoznati se more od tud *da ako* duha mirhe i drage masti mogu zderžavati vu bitju mertva tela da ne gniju? *Zagr II*, 7.

Ar gdo ne zna *da ako* pes ali maček ... koi lonec razbie, ter ga sluga ... pretepe i ob črepiše gubec natuče. *Zagr IV*, 181.

B (s. v. cerasbola ... tvrdo žitka seme od kojega pišu stari pisci *da ako* se rogov volovskih dotekne, niti se zpeči niti zkuhati more).

Štimaju *da ako* se samo spovedu, tak je vse ono popravleno kaj goder greh na duše je pokvaril, ali to je velika bludña. *Mul zerc* 30.

²¹ Izvornik je označen pokratom naslova (v. RHKKJ 1984: 1, 13–46) i stranicom.

Vnogi seļani bedasto sude, *da ako* jeden ... [sin] ... ide vu školu, da zato isto mora biti redovnik. *Mul pos*, 1194.

Cindekovicica ... nagražala se *da ako* ona zgori, hoće na svedoka povedati. *VZA* 6, 230.

Zatem prošćene od vseh oprosi *da ako* je kтеру ... zbanuvala naj ņoj za ļubav Božju oprost. *Gašp* II, 405.

Jeden teržec obećal je *da ako* mu Bog da na 100 rañiški dobiti 2/5 tak od 2/5 na cirkvu hoće dati 3/8. *Šil*, 51.

Govorim vam koi hodite i bludite vu tmice bolvanstva, po putu skvarjejnā vekovečnoga, *da ako* budete od mene reć Božju poslušali ... nećete zabluditi. *Švag* I, 8.

Čul je negda *da ako* se gdo za kakovo drevo pomoći hoće, da se cepiti ali pupćati mora. *Rob* I, 187.

Od ove potreboće i dužnosti nigdo drugi nego zajdña nemogućnost ņe isprićati more, tak *da ako* gdo se pomore, dužnost povračka se povrača. *Mulih prod*, 107.

C) 19. st.

Napervo se podstupim prositi vas *da ako* ... meni dopuščate s Vami u poznañe stupiti meni po jedni maleni ceduļi po ovom deklīću bi obznanili. *Čal gaju*, 446.

Veruj ali ne veruj, znati vendar moraš *da ako* sada gerdobe tvoje ne oplaeš [...] ņe jednoć vu peklu z ogñenemi i vekivečnemi suzami, oplakuval budeš. *Verh*, 214.

Rekel jesam gosponu ... *da ako* kojega prenumeranta budem mogel dobiti ... mahom ņim obznanim. *Lovr ad*, 5.

Človek človeka vkaniti more ... štimajući *da ako* ov ali on je ņegov priatelj, da ga zato drugi podkopati i iz sedla doli hititi ne more. *Danica* (1843) 16.

Vsigdar se na redu naj derži drugo hranišće *da ako* li se ribe bi počele puntati vu ribñaku, one koje jesu vu pogibeli vu ņe se premetćeju. *Danica* (1847) 154.

Johanna [je] ... rekla ņim *da ako* želiju iz nebes blagoslovļeni biti, naj ... vse odurnoga živleña žene iz vojske izpuđiju. *Danica* (1848) 86.

Kromaciuš ... je čul da je Šebaštian nekojega gutum vudrenoga obsegurel *da ako* on prime ... kerst, bude ... ozdravel. *Krist žit* I, 186.

Veli se *da ako* se bicko skopi dok jesu prasice breje, znaju zverći. *St kol* (1866) 150.

Rečenićni ostvaraj realizacije drugoga modela na određen je naćin usporediv sa sljedećim rečenićnim realizacijama potvrđenim od 17. do 19. st., npr.

Prosemo ... preodićenu kraljicu našu D. M. *da, ako* bi ... vsega sveta skerbnomu Ravnitelu i ņe prietno bilo, živleñu našem sobotni dan konec vućini. *Nadaž*, 162.

Pristoiji se ... ono belo ruho iliti rućnik pod bradu postaviti *da, ako* bi sv. hoštia ... izpala, ne na tla nego na ņega opade, koju svetski človek ne sme prijeti. *Mul zerc*, 96.

Vrag ... je ... samo na to pazil *da, ako* koi dan ali noć gospon negov ne bi se bil prekrižil, nega ... vu pekel bi bil odvlekel. *Gašp* II, 441.

Na četiri strane [on je] četiri kamene obesil *da, ako* glavu zaspanu na koju stran drem nagne ob kamen vudrena, seň pretira. *Gašp* IV, 165.

Preštamani ladavci i čtevci Tolnačnika hižnoga z vsum dostojnostjum pozivaju se *da, ako* bi koji zmed njih prikladna spadajuća na gospodarstvo, osebito na tersje ali pčelce ... služeća imel, ne bi se skratil takova meni ... poslati. *Danica* (1847) 172.

gdje eksplicitna rečenična interpunkcija²² odmah poslije *da* upućuje na tzv. umetnutu protazu u »prekinuti« slijed apodoze,²³ prema uopćenoj strukturi:

[R1] [da, {ako ZavR}, {GReč}].

Na temelju svih navedenih primjera drugoga modela uočava se da su rečenične realizacije svojstvene cijelomu razdoblju, od 16. do 19. stoljeća. Usto, navedeni primjeri pokazuju određena obilježja svediva na nekoliko zajedničkih činjenica, npr.:

1. kao i u prvom modelu pojavljuju se primjeri s tzv. udvojenim *da* koje u apodozi služi za pojačavanje ili isticanje, usp. npr. (1), (8), (9), *Šim sl* 48, *Habd ad* 703, *Zagr* II 7, *Mul pos* 1194, *Rob* I 187, *Danica* (1843) 16.

2. prema analizi veznika *da* u Pranjković (2013.) uočava se da drugi model u načelu ima podosta primjera u kojima zavisna surečenica *s da* (prema R1 rečenici) dolazi »iza glagola koji označuju kakvu mentalnu djelatnost, npr. prijenos, prijem ili obradu obavijesti« (Pranjković 2013: 229),²⁴ i to koji označuju npr.

a) govorenje, usp. *Habd ad* 186, *VZA* 6, 230, *Gašp* II 405, *Švag* I 8, *Danica* (1848) 86, *St kol* (1866) 150;

b) mišljenje, usp. *Zagr* IV 181, *Mul zerc* 30, *Verh* 214;

c) percipiranje, usp. (2), (5), (6), *Zrin tov*, LXII.

U ovom modelu *da* je zavisnosloženi veznik i nije moguće primijeniti drugu sintaktičku interpretaciju.

²² Kada se općenito »subordinirana klauza odvaja i zarezom od glavne« tvrdi se da »je u tome smislu zarez formalni indikator višega stupnja zadržavanja profila subordinirane klauze« (Belaj i Tanacković Faletar 2020: 171).

²³ Navedenu rečeničnu realizaciju ističe i Luka Zima (1887: 281) te prema kajkavskim primjerima:

Ovčar mu je povedal da, ako bi se gdo čez obruč, kojega mu on bi dal, štel prepeľati, onda bi on bil oslobojen. Vaļ 92;

Seňalo (mu se) da, ako bi mu gdo donesel jednoga papagaja, pa bi papagaja onda zaklal i želucem oči si namazal, mam bi zdrav postal. Vaļ 141;

On je poznal jelensko zeļe i znal je da, ako bi nega jel, da bi na vek zdrav bil. Vaļ 252, zaključuje da je riječ o potencijalnom značenju.

²⁴ Opširnije o tome i u Barić i dr. (1997: 515–520), Katičić (2002: 325–347).

4. Zaključak

Kajkavski hrvatski književni jezik odlikuje se pojedinim sintaktičkim obilježjima zavisnosloženih rečenica usporedivim u cijelom razdoblju (od 16. do 19. st.) ili razlikovnim u prvim književnim tekstovima u odnosu na ostale tekstove do kraja razdoblja. To se u analizi vezničkoga *da ako* u eksplicitnim zavisnosloženim rečenicama ponajprije odnosi na ostvaraj dvaju modela realizacije, od kojih je prvi u načelu svojstven najstarijemu tiskanom književnokajkavskom tekstu, Pergošićevu *Decretumu*. Prema drugomu modelu ostvaraji se realiziraju u cijelom razdoblju.

Primijenivši u propitivanju vezničke službe sintaktičku ulogu komplementatora (dopunjača) (Mihaljević 1990) i modifikatora-konektora/konektora (Pranjeković 2002), analiza je pokazala sljedeće rezultate. Prema prvomu modelu koji se ostvaruje u tzv. početnom položaju ispred protaze moguće je uspostaviti uopćenu strukturu

Da {ako ZReč, GReč}.

u kojoj je *da* komplementator (dopunjač). Pritom je za navedenu strukturu realizacije uvedeno i objašnjenje kojim se *da* realizira kao modifikator-konektor/konektor jer je na tekstnoj razini utvrđena jaka povezanost rečenica u slijedu, što je jedno od obilježja zakonskoga teksta *Decretuma* u kojemu je taj model uopćene strukture najpotvrđeniji, a ne može se zanemariti ni utjecaj latinskih sintaktičkih konstrukcija u prevedenom tekstu na književni kajkavski jezik.

Prema drugomu modelu u tzv. početnom položaju iza R1 ispred protaze uopćeni je model strukture

[R1] [da {ako ZavR} {GReč}].

I u toj realizaciji *da* je komplementator (dopunjač) i ima službu veznika koji uvodi pogodbenu rečenicu zavisnosložene strukture protaza + apodoza, istodobno je pritom vežući s prethodnom rečenicom.

Izvori

- List/god.* = *Acta Croatica. Listine hrvatske*. 1863. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb.
- Perg* = Pergošić, Ivan. 1574. *Decretum*. Nedelišće. (Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, knj. 5, Beograd, 1909., 1–235).
- Škrinj* = *Parnica Blaža Škrinjarića*. (1588.). *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva*. God. 13, 1911. Zagreb. 8–14.
- Vram post A* = Vramec, Antun. 1586. *Postila na vse leto po nedelne dni vezda znovič spravljena slovenskim jezikom*. Varaždin. 238 str.
- Vram post B* = Vramec, Antun. 1586. *Postila vezda znovič spravljena slovenskim jezikom po godovne dni na vse leto*. Varaždin. 118 str.

Literatura

- Badurina, Lada. 2013. Red sastavnica na razini složene rečenice i teksta. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/2, Zagreb, 299–310.
- Barić, Eugenija i dr. ⁴1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belaj, Branimir; Tanacković Faletar, Goran. 2020. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga treća. Sintaksa složene rečenice*. Zagreb: Disput.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2017. *Hrvatska školska gramatika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2019. Podjela i nazivlje zavisnosloženih rečenica u novijim hrvatskim gramatikama. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 45/2, Zagreb, 437–471.
- Ivić, Milka. 1973. Neka pitanja reda reči u srpskohrvatskoj zavisnoj rečenici s veznikom *da*. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVI/1, Novi Sad, 187–195.
- Jedvaj, Josip. 1956. Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1, Zagreb, 279–330.
- Katičić, Radoslav. ²1992. Vrste pogodbenih rečenica u standardnom jeziku srpskom ili hrvatskome. *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga, 184–188.
- Katičić, Radoslav. ³2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Kuzmić, Boris. 2011. Jezik hrvatskih pravnih tekstova. *Povijest hrvatskoga jezika. 2. knjiga: 16. stoljeće*. Ur. Radoslav Katičić; Josip Lisac. Zagreb: Croatia, 323–385.
- Lončarić, Mijo. 1994. O kajkavskoj sintaksi. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 20, Zagreb, 84–102.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.

- Maretić, Tomo. ³1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mihaljević, Milan. 1990. Veznici *ašće* i *ako* u hrvatskologoljskim tekstovima. *Suvremena lingvistika*, 29–30, Zagreb, 99–117.
- Mihaljević, Milan. 2004. Veznik „*da*“ u hrvatskologoljskim tekstovima. *Slavia Meridionalis*, 4, SOW, Warszawa, 9–34.
- Mihaljević, Milan. 2019. Udvajanje dopunjača u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 45/2, Zagreb, 601–618.
- Musić, August. 1898. Rečenice s konjunkcijom „*ako*, *neka*, *li*“ u hrvatskom jeziku. *Rad JAZU*, 134, Zagreb, 1–80.
- Musić, August. 1900. Rečenice s konjunkcijom „*da*“ u hrvatskom jeziku. *Rad JAZU*, 142, Zagreb, 1–125.
- Pranjковиć, Ivo. 2001. *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjковиć, Ivo. ²2002. *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjковиć, Ivo. 2013. Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska, 220–237.
- Pranjковиć, Ivo. 2016. *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Dio I (a–češuļa). 1880–1882. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. [= ARj I]
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Dio II (četa–đavlji). 1884–1886. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. [= ARj II]
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Sv. 1 – 15. 1984. – 2020. Zagreb: HAZU – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. [= RHKKJ]
- Silić, Josip. 1984. *Od rečenice do teksta*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Silić, Josip; Pranjковиć, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stolac, Diana. 2011. Kajkavski hrvatski književni jezik. *Povijest hrvatskoga jezika*. 2. knjiga: 16. stoljeće. Ur. Radoslav Katičić; Josip Lisac. Zagreb: Croatia, 189–227.
- Stolac, Diana. 2019. Sintaktičke raznolikosti u dijakroniji i sinkroniji. *Fluminensia*, 31/1, Rijeka, 157–181.
- Šarić, Ljiljana. 1995. Uvjetne rečenice u hrvatskome, govorni činovi i metapreslikavanja. *Suvremena lingvistika*, 40, Zagreb, 81–104.
- Šarić, Ljiljana. 1997. Interpretacija pogodbenih rečenica. *Filologija*, 29, Zagreb, 155–169.

- Šojat, Antun. 1982. Turopoljski govori. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 317–493.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske: jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Štebih Golub, Barbara. 2013. Kajkavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika. 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*. Ur. Radoslav Katičić; Josip Lisac. Zagreb: Croatica, 221–263.
- Weber (Tkalčević), Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Beč: U c. k. Nakladi školskih knjigah. [Faks. pretisak izdanja: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005.]
- Vukojević, Luka; Hudeček, Lana. 2007. Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina. *Sintaktičke kategorije*. Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Hrvatski sintaktički dani* (Osijek, 11. i 12. svibnja 2006.). Ur. Branko Kuna. Osijek – Zagreb: Filozofski fakultet – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 283–334.
- Zima, Luka. 1887. *Neke, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*. Zagreb: JAZU.

Conjunction *da ako* in the Complex Sentences of the Oldest Kajkavian Literary Texts

Summary

On the basis of the oldest Kajkavian literary texts originating from the late sixteenth century (Ivan Pergošić, Antun Vramec, vernacular charters published in *Acta Croatica*), the paper analyzes complex sentences on the basis of the distribution and structure of the conjunction *da ako*. The syntactic characteristics of this type of complex sentence in the oldest Croatian Kajkavian literary language sources are compared with attestations from later Kajkavian literary texts. The Croatian Kajkavian literary language is characterized by certain syntactic features in complex sentences that are comparable throughout the period, from the sixteenth to the nineteenth century, while there are some features that are only found in the oldest literary texts.

Ključne riječi: kajkavski hrvatski književni jezik, književni tekstovi 16. stoljeća, zavisnosložene rečenice, pogodbene rečenice, vezno sredstvo *da ako*

Keywords: Croatian Kajkavian literary language, sixteenth-century literary texts, complex sentences, conditional sentences, conjunction *da ako*

